लमजुङ जिल्लामा कक्षा छमा कविता शिक्षण गर्दा अपनाइएका शिक्षण कार्यकलापहरूको अध्ययन

शम्भुलाल श्रेष्ठ
परीक्षा क्रमाङ्क : २८१४९७/०६६
त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-३८०-१३-२००१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभागअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह नेपाली शिक्षा द्वितीय वर्षको
नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको
प्रयोजनका निम्ति
प्रस्तुत

शोधपत्र

२०७०/2013

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर

२५४/०७० लमजुङ जिल्लामा कक्षा छमा कविता शिक्षण गर्दा अपनाइएका शिक्षण कार्यकलापहरूको अध्ययन शम्भुलाल श्रेष्ठ

निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग एम.एड. दोस्रो वर्षका छात्र श्री शम्भुलाल श्रेष्ठले **लमजुङ जिल्लामा कक्षा छमा कविता शिक्षण गर्दा अपनाइएका शिक्षण कार्यकलापहरूको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रही तयार गर्नुभएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पार्नु भएको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

शोध निर्देशक

....

श्री गणेशबहादुर बोहरा
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
शिक्षाशास्त्र सङ्काय
त्रि.वि. कीर्तिपुर

मिति : २०७०/०३/३१

14 July, 2013

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि.कीर्तिपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा. शि. ५९८ पाठ्यक्रमका निम्ति यस सङ्कायतर्फका छात्र श्री शम्भुलाल श्रेष्ठद्वारा **लमजुङ जिल्लामा कक्षा ६ मा कविता शिक्षण गर्दा अपनाइएका शिक्षण कार्यकलापहरूको अध्ययन** शीर्षकमा तयार गरिएको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	**नाम**	**दस्तखत**
१.	प्रा.डा.सुषमा आचार्य (विभागीय प्रमुख)	....
२.	प्रा.डा.पारसमणि भण्डारी (अध्यक्ष : विषय समिति)	....
३.	श्री गणेशबहादुर बोहरा (शोध निर्देशक)	....

मिति : २०७०/०४/१८

02 Aug, 2013

कृतज्ञताज्ञापन

नेपाली भाषा सरकारी कामकाजको भाषाका साथै राष्ट्रभाषाहरूका बिचमा सम्पर्क भाषाको रूपमा कार्य गर्दै आएको छ । यसका अलावा विद्यालयहरूमा पठनपाठनको एक महत्त्वपूर्ण माध्यम बन्दै आएको छ । यसकारण शिक्षा प्राप्ति गर्नु, शिक्षण गर्नु एक जटिल कार्य हो । त्यसमा पनि शोधकार्य भनेको अझै जटिल र व्यापक कार्य हो । यसर्थ ‘लमजुङ जिल्लाका कक्षा ६ मा कविता शिक्षण गर्दा अपनाइएका शिक्षण कार्यकलापहरूको अध्ययन’ शीर्षकको शोधपत्र तयार गरिएको छ । यस शोधपत्र सम्पन्न गर्न सुरुदेखि अन्त्य अवस्थासम्ममा आफ्ना अमूल्य सुझाव, निर्देशन र सहयोग पुऱ्याउनुहुने शोध निर्देशक आदरणीय गुरु गणेशबहादुर बोहराप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । उहाँको कुशल निर्देशनमा शोधकार्य सफल भएको उहाँप्रति आजीवन ऋणी बनेको छु । त्यस्तै शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा सुझाव तथा सल्लाह प्रदान गर्नुहुने विभागीय गुरुहरूप्रति हृदयदेखि नै आभार प्रकट गर्दछ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको सामग्री सङ्कलन गर्ने क्रममा सहयोग गर्नुहुने लमजुङ जिल्लाका नमुना छनोटमा परेका सम्पूर्ण विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरू विषय शिक्षकहरू र विद्यालय परिवारप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

त्यस्तै गरी आफूलाई कठिन मोडमा उभ्याई आफ्नो जीवनसँगीको उज्ज्वल भविष्यप्रति समर्पित भइरहने मेरी जीवन सङ्गिनी शोभा श्रेष्ठप्रति जन्मभर ऋणी बनेको छु । यसका साथै यस कार्यमा आफ्नो ठाउँबाट विभिन्न पक्षबाट सहयोग पुऱ्याउनुहुने पुजनीय बुबा सानो बुद्धिमान श्रेष्ठ तथा माता लक्ष्मी श्रेष्ठप्रति पनि उत्तिकै ऋणी बनेको छु ।

अन्त्यमा यस कार्यमा आफ्नो परिश्रम, लगाएर छिटो, छरितो र शुद्ध रूपमा मेरो पाण्डुलिपीलाई टङ्कन गरिदिनुहुने यस नेपाली भाषा शिक्षा विभागमा कार्यरत कर्मचारी श्री तारा अधिकारीलाई पनि धन्यवाद प्रकट गर्दछु । अन्त्यमा यस शोधपत्रको उच्च मूल्याङ्कनको लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग समक्ष पेश गरेको छु ।

शोधार्थी

शम्भुलाल श्रेष्ठ

शोधसार

शोध शीर्षक : लमजुङ जिल्लामा कक्षा ६ मा कविता शिक्षण गर्दा अपनाइएका कार्यकलापहरूको अध्ययन

शोधार्थी : शम्भुलाल श्रेष्ठ

शोध निर्देशक : श्री गणेशबहादुर बोहरा

विभाग/क्याम्पस : नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, विश्वविद्यालय क्याम्पस, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

शैक्षिक वर्ष : २०६४/०६६

पृष्ठ सङ्ख्या : ६२+

अध्याय सङ्ख्या : पाँच

शोधको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधपत्रका निम्नलिखित उद्देश्यहरू रहेका छन् :

(क) कविता शिक्षण कार्यकलापहरूको परिचय दिनु,

(ख) कविता शिक्षणमा उपयोगी कार्यकलापहरूको अध्ययन गर्नु,

(ग) तालिम प्राप्त र तालिम अप्राप्त भाषा शिक्षकहरूले कविता शिक्षण गर्दा अपनाउने कार्यकलापहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु,

(घ) भाषा शिक्षकहरूले शिक्षणका क्रममा गर्ने सैद्धान्तिक पक्ष र शिक्षकले प्रयोग गरेको व्यावहारिक पक्षको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु,

(ङ) शिक्षण कार्यकलापसँग सम्बन्धित कमजोरीहरूलाई उचित निष्कर्ष र सुझावहरू दिनु ।

अध्ययन विधि

यो क्षेत्रीय अध्ययन विधिमा आधारित छ । यसका लागि विभिन्न स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । जसमध्ये जनसङ्ख्या तथा नमुना छनोट, सामग्री निर्माण, प्रश्नावली र कक्षा अवलोकन फारामलाई प्रमुख रूपले उपयोग गरिएको छ ।

निष्कर्ष

यस शोधपत्रको पहिलो अध्यायमा शोधपरिचय प्रस्तुत गरिएको छ । दोस्रो अध्यायमा कविता शिक्षणको सैद्धान्तिक परिचय दिइएको छ । तेस्रो अध्यायमा नि.मा.वि. तहमा कविता शिक्षणका प्रमुख कार्यकलापहरूको वर्णन गरिएको छ । चौथो अध्यायमा तथ्याङ्कहरूको व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ भने पाँचौं अध्यायमा निष्कर्ष तथा सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

विद्यालयको प्रकृति, तालिम प्राप्त र अप्राप्त शिक्षकले प्रयोग गर्ने क्रियाकलापहरू जस्ता विषयलाई मुख्य समस्याका रूपमा छनोट गरिएको छ । यिनीहरूको समग्र अध्ययन गर्दा निजी विद्यालयका शिक्षकभन्दा सरकारी विद्यालयका शिक्षकहरू तालिम प्राप्त रहेको पाइयो । शिक्षकहरू तालिम प्राप्त भए पनि तालिम सिद्धान्तमा मात्र सीमित रह्यो । यसरी तुलनात्मक रूपमा हेर्दा सरकारी विद्यालयका भन्दा निजी विद्यालयका शिक्षण उपलब्धी राम्रो रहेको पाइयो । सरकारी विद्यालयमा उद्देश्यअनुरूप शिक्षण क्रियाकलाप सञ्चालन गरी शिक्षक सचेत, क्रियाशील भई शिक्षण कार्यमा सक्रिय रहनुपर्दछ । शिक्षकले शिक्षण कलामा सुधार ल्याई सिकाइ उपलब्धी अनुपात बढाउनका लागि समय समयमा भाषा शिक्षणका प्रभावकारी विधिहरूका बारेमा गोष्ठी तालिम प्रशिक्षण कार्यक्रम गरी पुनर्ताजगी गराउनुपर्ने देखिन्छ ।

विषयसूची

अध्याय एक : शोध परिचय		**१–११**
१.१	शोधशीर्षक	१
१.२	शोधप्रयोजन	१
१.३	समस्याकथन	१
१.४	शोधकार्यको उद्देश्य	३
१.५	पूर्वकार्यको समीक्षा	४
१.६	अध्ययनको औचित्य	८
१.७	अध्ययन विधि	९
	१.७.१ जनसङ्ख्या तथा प्रतिनिधि नमुना	९
	१.७.२ सामग्री निर्माण	९
	१.७.३ तथ्याङ्कको व्याख्या विश्लेषण	१०
१.८	अध्ययनको सीमा	१०
१.९	शोधपत्रको रूपरेखा	११
अध्याय दुई : कविता शिक्षणको सैद्धान्तिक परिचय		**१२–१९**
२.१	कविता विधाको परिचय	१३
२.२	कविताको परिभाषा	१३
२.३	कविता शिक्षणको विधि	१४
२.३	कविता शिक्षण क्रियाकलापको परिचय	१७
अध्याय तीन : नि.मा.वि.तहमा कविता शिक्षणका प्रमुख कार्यकलापहरू		**२०–२६**
३.१	नि.मा.वि.तहमा शिक्षाको तहगत उद्देश्य	२०
३.२	कविता शिक्षणको आवश्यकता	२०
३.३	निम्न माध्यमिक तहमा कविता शिक्षणको प्रयोजन	२१
३.४	नि.मा.वि. तहमा कविता शिक्षणका प्रमुख कार्यकलापहरू	२२
	३.४.१ प्रस्तावना	२३

३.४.२ शब्दार्थसम्बन्धी कठिनाइ निवारण २३
३.४.३ लयबोध २४
३.४.४ बोध प्रश्नोत्तर २४
३.४.५ भावार्थ बोध २४
३.४.६ सारांश भन्ने र लेख्ने २४
३.४.७ सिर्जनात्मक क्षमताको विकास २५
३.५ सारांश २५
अध्याय चार : तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण २७–५५
४.१ परिचय २७
४.२ विद्यालय र शिक्षकको विवरण २७
४.३ शिक्षक प्रश्नावली फारामबाट प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषण २८
४.३.१ पाठयोजना २८
४.३.२ कविता शिक्षणको उद्देश्य २९
४.३.३ भाषिक सीप विकास ३०
४.३.४ वाक्यमा प्रयोग ३२
४.३.५ गति, यति, लय मिलाई कविता वाचन ३४
४.३.६ कविता वाचनमा कार्यकलाप (एकलवाचन र समूहवाचन) ३५
४.३.७ शिक्षण विधि ३६
४.३.८ बोध प्रश्नोत्तर ३८
४.३.९ सारांश लेख्ने ३९
४.३.१० सारांश लेखन ४०
४.३.११ शिक्षक सहयोगी सामग्री ४१
४.३.१२ श्रव्य सामग्री ४२
४.३.१३ कविता विधाको महत्त्व ४३
४.३.१४ विद्यार्थी मूल्याङ्कन ४५
४३.१५ मूल्याङ्कनका साधन ४६
४.३.१६ गृहकार्य ४७

४.३.१७ शिक्षकका स्वतन्त्र विचार ४८

४.३.१८ भाषिक सीप ४९

४.३.१९ कविता शिक्षणका क्रममा देखिएका समस्या ५०

४.४ कक्षा अवलोकनबाट प्राप्त तथ्याङ्कको विश्लेषण ५०

४.४.१ सरकारी विद्यालय ५२

४.४.२ निजी विद्यालय ५३

४.५ सारांश ५४

अध्याय पाँच : निष्कर्ष र सुझाव **५६–६०**

५.१ निष्कर्ष ५६

५.२ सुझाव ५८

५.३ भविष्यमा गर्न सकिने अनुसन्धानका लागि सम्भाव्य शीर्षकहरू ५९

सन्दर्भसामग्री सूची

परिशिष्ट

व्यक्तिगत विवरण

तालिका सूची

तालिका नं. १ : विद्यालय र शिक्षकको विवरण २७

तालिका नं. २ : सरकारी र निजी विद्यालयका शिक्षकको तुलना २८

तालिका नं. ३ : तालिम प्राप्त र तालिम अप्राप्त शिक्षकबीचको तुलना २९

तालिका नं. ४ : सरकारी र निजी विद्यालयका शिक्षकबीच तुलना २९

तालिका नं. ५ : तालिम प्राप्त र तालिम अप्राप्त शिक्षकबीच तुलना ३०

तालिका नं. ६ : सरकारी विद्यालय र निजी विद्यालय शिक्षकको तुलना ३१

तालिका नं. ७ : तालिम प्राप्त शिक्षक र तालिम अप्राप्त शिक्षकबीच तुलना ३१

तालिका नं. ८ : सरकारी विद्यालय र निजी विद्यालय शिक्षकको तुलना ३३

तालिका नं. ९ : तालिम प्राप्त शिक्षक र तालिम अप्राप्त शिक्षकबीच तुलना ३३

तालिका नं. १० : सरकारी विद्यालय र निजी विद्यालय शिक्षकको तुलना ३४

तालिका नं. ११ : तालिम प्राप्त शिक्षक र तालिम अप्राप्त शिक्षकबीच तुलना

तालिका नं. १२ : सरकारी विद्यालय र निजी विद्यालय शिक्षकको तुलना ३६

तालिका नं. १३ : तालिम प्राप्त शिक्षक र तालिम अप्राप्त शिक्षकबीच तुलना ३६

तालिका नं. १४ : सरकारी विद्यालय र निजी विद्यालय शिक्षकको तुलना ३६

तालिका नं. १५ : तालिम प्राप्त शिक्षक र तालिम अप्राप्त शिक्षकबीच तुलना ३८

तालिका नं. १६ : सरकारी विद्यालय र निजी विद्यालय शिक्षकको तुलना ३८

तालिका नं. १७ : तालिम प्राप्त शिक्षक र तालिम अप्राप्त शिक्षकबीच तुलना ३८

तालिका नं. १८ : सरकारी विद्यालय र निजी विद्यालय शिक्षकको तुलना ३९

तालिका नं. १९ : तालिम प्राप्त शिक्षक र तालिम अप्राप्त शिक्षकबीच तुलना ३९

तालिका नं. २० : सरकारी विद्यालय र निजी विद्यालय शिक्षकको तुलना ४०

तालिका नं. २१ : तालिम प्राप्त शिक्षक र तालिम अप्राप्त शिक्षकबीच तुलना ४१

तालिका नं. २२ : सरकारी विद्यालय र निजी विद्यालय शिक्षकको तुलना ४१

तालिका नं. २३ : तालिम प्राप्त शिक्षक र तालिम अप्राप्त शिक्षकबीच तुलना ४२

तालिका नं. २४ : सरकारी विद्यालय र निजी विद्यालय शिक्षकको तुलना ४३

तालिका नं. २५ : तालिम प्राप्त शिक्षक र तालिम अप्राप्त शिक्षकबीच तुलना ४३

तालिका नं. २६ : सरकारी विद्यालय र निजी विद्यालय शिक्षकको तुलना ४४

तालिका नं. २७ : तालिम प्राप्त शिक्षक र तालिम अप्राप्त शिक्षकबीच तुलना ४४

तालिका नं. २८ : सरकारी विद्यालय र निजी विद्यालय शिक्षकको तुलना ४५

तालिका नं. २९ : तालिम प्राप्त शिक्षक र तालिम अप्राप्त शिक्षकबीच तुलना ४५

तालिका नं. ३० : सरकारी विद्यालय र निजी विद्यालय शिक्षकको तुलना ४६

तालिका नं. ३१ : तालिम प्राप्त शिक्षक र तालिम अप्राप्त शिक्षकबीच तुलना ४६

तालिका नं. ३२ : सरकारी विद्यालय र निजी विद्यालय शिक्षकको तुलना ४७

तालिका नं. ३३ : तालिम प्राप्त शिक्षक र तालिम अप्राप्त शिक्षकबीच तुलना ४८

तालिका नं. ३४ : कक्षा अवलोकन फारामबाट प्राप्त तथ्याङ्क ५१